

Spoza kvetov
vykúkajúca „národná svetlica“

DVADSAŤ PÄŤ SVIEČOK MARTINA

Pre metropolu Turca – mesto Martin bol rok 2019 výnimočný. Na jeho narodeninovej torte sme sfúkli dvadsať päť sviečok. Čas odkrojil toľko rokov od okamihu, keď bol prijatý Zákon NR SR č. 241/1994 z. Z. o meste Martin ako Centre národnej kultúry Slovákov. Dôvodmi boli napr. skutočnosti, že „mesto je sídlom jedinečných kultúrnych ustanovizní a na jeho území sú pamätné miesta a budovy spojené s osobnosťami i s historickými udalosťami formovania národa ...“

Mestský znak zobrazuje sv. Martina ako rímskeho stotníka mečom poliaceho svoj plášť, aby sa oň rozdelil s mrznúcim žobrákom. Gesto neuveriteľne presne symbolizuje postavenie Martina v rozhodujúcich okamihoch slovenských dejín 19. a 20. storočia.

Text a Foto IGOR VÁLEK, tajomník Rady národnej kultúry v Martine

MALÉ STRETNUTIE SO VČERAJŠKOM

Martinu boli roku 1340 kráľom udelené mestské výsady. Najskôr patrilo Sklabinskému panstvu, jeho rozvoju pomohli jarmočné a tržné právo, rozmach cechov. Roku sa 1772 stalo sídlom Turčianskej stolice. Silné národné povedomie v kolektívnom duchu Martinčanov sa nadýchlo, keď sa postavili v roku 1848 na stranu revolučného diania. Mesto sa na desaťročia stalo centrom takéhoto pohybu: 6. a

7. júna 1861 tu vyhlásili Memorandum národa slovenského; v roku 1863 sa stalo sídlom Matice slovenskej a v roku 1867 tu začalo pôsobiť i jedno z prvých slovenských gymnázií. O zvýšenom pohybe svedčilo vydávanie časopisov a kníh v Knižtlačiarskom účastinárskom spolku; činnosť kultúrnych a zbierkotvorných spolkov Živena a Muzeálna slovenská spoločnosť; základy finančníctva v podobe Tatra-banky; priemyselníctva v Továrni na nábytok,

pivovare a celulózke. Roku 1918 Slováci Deklaráciou slovenského národa a ustanovením Slovenskej národnej rady v Martine odmietli ponižujúcu existenciu. O rok neskôr bola v meste obnovená činnosť Matice, neskôr Slovenského národného múzea a pribudli ďalšie organizácie a spolky: Ústav Dr. Milana Rastislava Štefánika, Štátny ústav pre zveľaďovanie živností, Spolok slovenských umelcov, Slovenské komorné divadlo... Postavenie Martina ako kultúrneho centra sa upevňovalo i počas existencie vojnového štátu, Matica sa stala i pri zrode modernej polygrafie v podobe tlačiarne Neografia. Po skončení 2. svetovej vojny sa – popri priemyselnom a urbanistickom rozmachu a školstve – rozšírila kultúrna ponuka...

„NÁRODNÁ SVETLICA“ V ÚPLNOM CENTRE

Keď sa na pešej zóne v centre Martina postavíte okolo obeda slnečného dňa tak, že máte za chrbtom Národný dom (a v ňom Slovenské komorné divadlo), usmievajú sa na vás upravené ostrovčeky zelene i jarou zobudených kvetov. Hneď za nimi sa lúče oprú o neprehliadnuteľnú stavbu. Historickú prvú budovu Matice, „národnej svetlice“. Myšlienka na postavenie budovy, v ktorej by sa mohli konať kultúrne a spoločenské podujatia, sa zrodila vo vedení Matice roku 1863 a základy položili 6. apríla 1864. Hoci budova, projek-

ovaná architektom K. Hörerom a doplnená J. N. Bobulom v neskoroklasicistickom štýle, ešte nebola dokončená, slávnostného otvorenia sa – postavená z grajciarových zbierok, ba prispel i cisár František Jozef! – dočkala 8. augusta 1865. Roku 1869 tam Matica presťahovala zbierky. Tam sa odohrával kultúrno-spoločenský život národa, formulovali myšlienky prežitia útlaku, vychádzali knihy a časopisy šíriace osvetu, krásu a vzdelanie. Činnosť Matice bola obnovená po 1. januári 1919 a budova v auguste tohto istého roku začala slúžiť pôvodnému účelu. No nešetrné zaobchádzanie sa prejavilo chátraním. Nepomohli čiastkové rekonštrukcie, nápravou bola až rozsiahla pamiatková úprava v 80. rokoch 20. storočia, ktorá umožnila aj nové funkčné využitie. Odvtedy je budova sídlom literárneho múzea s expozíciou venovanou etapám a osobnostiam nášho literárneho kontextu.

GYMNÁZIUM I MÚZEUM OPĚ ŽIJÚ

Radostný je pohľad na ďalšiu trojicu národných kultúrnych pamiatok. Na Memorandovom námestí neďaleko evanjelického kostola a imponantnej pamätnej tabule akad. sochára J. Koniarka si, v šumení listov líp (chránených pamätných stromov), spokojne „hovie“ jeden z trojice našich prvých vzdelávacích ústavov. Zrekonštruovaná a k novému životu prebudená budova nižšieho patronátneho slovenského gymnázia. Postavená roku 1834 a neskôr slávnostne otvorená štúrovcom M. M. Hodžom, kde vyučovali až do zákazu maďarskou vládou koncom januára 1875. V roku 1993 bola vyhlásená za národnú kultúrnu pamiatku a v roku 2003 bola úspešne ukončená jej rekonštrukcia. Dnes ponúka vzdelanie, oddych i ubytovanie. V neďalekom centre, oproti hlavnej pošte, na Ulici A. Kmeťa sa belie ďalšia prvá budova národnej histórie. Múzeum Andreja Kmeťa, ergo prvá budova Slovenského národného múzea. Nedávno sa po zásadnej rekonštrukcii opäť otvorili jej dvere. Vznik

budovy úzko súvisel so zatvorením Matice. Po čiernom roku 1875 vyvstala potreba založiť spoločnosť, ktorá by sa starala o záchranu pamätihodností. Veď Matica získala bohatý zbierkový fond. Po jej zlikvidovaní v meste pracoval spolok Živena a zbierky ňou získané a uchovávané boli roku 1890 uložené v Národnom dome, ktorého súčasťou bolo aj múzeum. Roku 1893 bola z iniciatívy farára a zakladateľa našej muzeológie A. Kmeťa založená Muzeálna slovenská spoločnosť a tá položila základy vedeckého vlastivedného výskumu. Prirodzeným vyústením bola výstavba samostatnej účelovej budovy Slovenského národného múzea. Túto zrealizovali podľa projektu architekta M. M. Harminca a dokončená bola v roku 1908. Vo funkcionalistickej budove od roku 1964 sídli Turčianske múzeum Andreja Kmeťa. Od roku 1995 je jedným z pracovísk SNM a spravuje viac ako 500 000 zbierkových predmetov. Priestory teraz poskytujú najvyššie štandardy. Na odporúčenia pamiatkarov rekonštruovali aj kovové mreže na oknách, vstupné schodisko i oplotenie. K múzeu sa oplatí prísť aj po zotmení, vďaka novému osvetleniu je miestami až snovo zvýraznené architektonické členenie budovy.

Vynovené gymnázium žije čulým životom

KRAJŠÍ I BEZPEČNEJŠÍ PANTEÓN A VEĽKÁ VÝZVA

Národný cintorín je jedným z najnavštevovanejších miest mesta. Začal byť takto vnímaný od pohrebu K. Kuzmányho (1866), po roku 1918 pomenovaný v tlači a od roku 1967 zahrnutý medzi národné kultúrne pamiatky prvej kategórie. Založený bol koncom 18. storočia ako obecný a jeho história bola vždy úzko spätá s Martinom. Väčšina z veľikánov národa, ktorí mesto budovali a stáli pri zrode inštitúcií a spolkov, peňažných ústavov a priemyselných podnikov, tu skončila životnú púť. Neskôr privádzali telesné pozostatky veľkých Slovákov z celého Slovenska i zahraničia (napr. spisovateľov M. Kukučina, J. Kráľa a či J. Jesenského). Myšlienka opäť ožila v 70. a 80. rokoch 20. storočia, nový impulz znamenali spoločenské zmeny po novembri 1989 (pozostatky spisovateľa J. C. Hronského; kňaza a prekladateľa G. Zvonického; politika M. Hodžu z USA...).

Hovorili sme o výnimočnosti roku 2019 pre Martin, takým môže byť aj tento a ďalšie. V roku 2020 sa už na dvoch zasadnutiach zišla novokonštituovaná Rada národnej kultúry (RNK). Obsahom jej činnosti je všestranný kultúrny a umelecký život v Martine a regióne Turca, ako i jeho presah do viacerých zložiek spoločenského života Slovenska. Ba vzhľadom na Zákon NR SR č. 241/1994 aj do slovenských realít mimo územia štátu. Členovia RNK

zvolili predsedu, ktorým sa stal kultúrny aktivista a manažér, historik, spisovateľ, publicista a organizátor spoločenského života Peter Cabadaj, spomedzi členov vzišiel päťčlenný riadiaci orgán Rady. Jednou z prvých úloh Rady bude oživenie tvorivého dialógu medzi kultúrnymi a spoločenskými organizáciami, ako aj občianskymi združeniami venujúcimi sa kreatívnemu priemyslu a cestovnému ruchu, spolkami národnostných menšín, združeniami, vzdelávacími, športovými a

Hrobka S. H. Vajanského od D. Jurkoviča pripomína malé Bradlo

inými organizáciami. Podrobnejšie P. Cabada: „S plnou vážnosťou sa budeme venovať strategickému rozvoju kultúry a kreatívneho priemyslu v meste a celom regióne. Aj preto sme sa rozhodli ako prvý zorganizovať konferenciu venovanú 25. výročiu prijatia Zákona NR SR o Martine ako centre národnej kultúry Slovákov. Cieľom bude detailne zhodnotiť uplynulú štvrtstoročnicu a prijať závery, ako ďalej. Mimoriadnu pozornosť bude RNK venovať súťaži o titul Európske hlavné mesto kultúry 2026.“

Pripomíname, že v roku 2013, keď sa Európskym hlavným mestom kultúry stali napokon Košice, sa Martin vďaka kvalitnému projektu prebojoval do finálovej štvorice najúspešnejších slovenských miest. Ďalšia úspešná cesta Martina sa môže opäť začať. ■

Kmetovo múzeum opäť otvorilo dvere dokorán